

DOI: [10.32702/2307-2105-2021.10.17](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.10.17)

УДК 330.3.338.2

*О. М. Москаленко,
д. е. н., професор, професор кафедри економічної теорії,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
ORCID ID: 0000-0003-1036-5356*

НОВА ПАРАДИГМА ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ ПОСТПАНДЕМІЧНОЇ ЕКОНОМІКИ¹

*О. Moskalenko
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economic Theory,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

A NEW PARADIGM OF ECONOMIC POLICY FOR THE POST-PANDEMIC ECONOMY

У статті запропоновано загальне бачення парадигми економічної політики для постпандемічної економіки, яка має бути орієнтованою на реалізацію таких цілей: мінімізація економічної нерівності (рівність стартових можливостей); формування цифрової економіки; розроблення заходів з мінімізації гендерної нерівності; розвиток захищеності зайнятості та відхід від моделі дешевої робочої сили; становлення економіки під тиском з боку зростання динамічного попиту; вирівнювання умов у міжнародній конкуренції; реформа фінансових систем і податкових правил; повернення до планування в економіці; стимулювання регіонального розподілу робочих місць з високою часткою доданої вартості; поміркований економічний патерналізм держави в цілях економічної безпеки; економіка в інтересах людини; досягнення цілей низьковуглецевої економіки та ін. Запропоновано для України модель постпандемічного розвитку – ціннісно-орієнтовану інклюзивну економіку. Виділено базові принципи публічного управління постпандемічною економікою: «управляти економікою більш активно, з більш стратегічним підходом, ніж раніше», «ефективність – це кожна людина».

The article reviews the general vision of the economic policy paradigm for the post-pandemic economy, which should be focused on the following goals: minimization of economic inequality by ensuring equal starting opportunities; formation of an inclusive economy, digital economy; development of measures to minimize gender inequality (programs to support women and children); investment in education and retraining that revealing opportunities and increasing productivity; development of employment security and abandonment from the cheap labor model; creation of an economy characterized by pressure from the growth of dynamic demand; leveling the playing field in international competition between transnational corporations and national employers; reform of financial systems and tax rules; return to planning in the economy; abandonment of austerity policies; stimulating the regional distribution of jobs with a high share of value added; economic paternalism of the state for the purposes of economic security and national security in general;

¹ Ця стаття виконана в межах наукової роботи «Постпандемічна парадигма соціально-економічного розвитку України в системі координат цифрової економіки» (№ДР 0121U109496) за грантової підтримки наукової діяльності молодих учених Міністерством освіти і науки України.

human-centered socio-economic policy and economics in the interests of man; modernization of jobs, reform of the tax system, which stimulates high-quality work; achieving the goals of a low-carbon economy. Alternative scenarios for the recovery of the Ukrainian economy after the pandemic, as a result of estimates by the Ministry of Economics (L-shape, U-shape) are considered. Some measures to support society (business, citizens) in a pandemic and a model of post-pandemic paradigm of socio-economic development – value-oriented inclusive economy – are proposed for Ukraine. It is substantiated that moderate paternalism – the guardianship of the human by the state – is on the agenda in the pandemic economy. The order of partnership relations between the state and civil society in the crisis conditions of the pandemic is described, with the growing role of both parties. The basic principles of public management of the post-pandemic economy are highlighted, namely: “manage the economy more actively, with a more strategic approach than before”, “efficiency is everyone”.

Ключові слова: адекватна політика перерозподілу; відновлення; захищена зайнятість; нерівність; рівність стартових можливостей; ціннісно-орієнтована економіка; цифрова економіка; пандемія.

Key words: adequate redistribution policy; recovery; secure employment; inequality; equality of starting opportunities; value-oriented economy; digital economy; pandemic.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Глобальна пандемія змінила світ: актуалізуються підходи до соціально-економічної політики, до політики охорони здоров'я зокрема, глобальної взаємодії та відповідальності, нових форм партнерства держави та суспільства. Ключове, що змінюється — модель економіки стає більше орієнтованою на людину — економікою в інтересах людини. На порядок денний виходить поміркований патерналізм — опіка державою людини. Роль держави в кризових умовах зростає, однак одночасно зростає і роль громадянського суспільства, яке стає партнером держави. На глобальному рівні держави залучаються до глобальних форм партнерства, спільного напрацювання рішень, вироблення суспільних благ (вакцини) та партнерств щодо їх глобального розподілу та доступу держав, які цих соціальних благ не мають. Формується глобалізоване суспільство, яке відповідає за наше спільне майбутнє. Отже, зростає потреба у формуванні нової парадигми економічної політики для постпандемічної економіки, яка, можна зробити припущення, має відповідати інтересам суспільства, бути соціально орієнтованою, сприяти підвищенню загальної ефективності економіки, рівномірному розподілу вигід від економічного зростання, стимулювати зростання економічної нерівності через забезпечення умов «рівності стартових можливостей», скорочувати гендерну нерівність, не допускати будь-які форми дискримінації. Теоретичні та прикладні цілі нового формату економічної політики та її інструменти потребують належного наукового обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор. Для обґрунтування нових форматів економічної політики необхідно брати до уваги модельний підхід, а саме, якою є домінуюча модель економіки. Зазначимо, що це цифрова економіка, яка розгортається і повсюдно поширюється. Проблеми формування цифрової економіки та її вплив на розвиток глобалізованого суспільства, глобального ринку праці, розподілу доходу в країнах світу, а також наслідки поширення штучного інтелекту для людства загалом, досліджують, як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, а саме Ма Хуаген, Мен Чжаолі, Ян Делі, Ван Хуалей [5], Клаус Шваб, Ніколас Девіс [10], Біньямін Епплбаум [12], Юрій Зайцев, Олександра Москаленко [4,17]. Рекомендації щодо проблем нестабільності в економіці та економічної нерівності, пріоритетних напрямів і заходів політики й економічної політики для пандемічного часу зокрема, відповідей політики на COVID-19, постпандемічної економіки, проривних економік загалом, надають такі дослідники та практики, як Валерій Геєць [1], Крістіліна Георгієва [3], Мартін Сандбу [6], Ручір Шарма [9], Е. Шмідт [11], Agnès Bénassy-Quéré, Beatrice Weder di Mauro [13], Monica de Bolle, Maurice Obstfeld and Adam S. Posen [14], John Hassler, Per Krusell, Morten Ravn, Kjetil Storeslette [15], Jonathan D. Ostry, Loungani Prakash, and Berg Andrew [19], Salmon Felix, Sam Ro [21] та багато інших теоретиків та практиків. Окрім того актуальну інформацію містять урядові джерела та аналітичні звіти дослідницьких інституцій, що акумулюють прикладні дані щодо політик країн та успішні практики в умовах пандемії [1, 7, 8, 16, 18, 20].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Цілями статті є: 1) виділення нагальних проблем у глобалізованій економіці в межах потреби в нових форматах економічної політики в умовах пандемічної економіки; 2) формулювання загальних уявлень про модель економіки та економічної політики з урахуванням її напрямів і ціннісних орієнтирів у постпандемічний період.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вочевидь нестабільність стає феноменом, трендом, тому зростає попит на новий формат економічної політики для пандемічного і постпандемічного періодів – адекватну антикризову економічну політику. Строки пандемії є невизначеними, наслідки для економіки є приблизно прогнозованими за оптимістичним, лінійним, песимістичним і консенсусним сценаріями. Очевидно одне, що розвинені країни

швидше реагують на виклики світової пандемії, маючи ресурси для підтримки своїх економік, що можна побачити з Policy Tracker «Відповіді політики на COVID-19», який складається Міжнародним Валютним Фондом у розрізі країн світу. Удаватись до подібних заходів підтримки українська держава в особі законодавчої і виконавчої влади, на жаль, просто не в змозі. Тому для нашої країни наслідки для економіки та суспільства будуть тим гіршими, чим довшою буде пандемія, і чим жорсткішими будуть карантинні обмеження. Експертне опитування Мінекономіки та інші прогнози представлені в табл. 1, проведене ще в 2020 році й також в 2021 році, слугує джерелом для очікувань в економіці в постпандемічний період.

За консенсус-прогнозом Мінекономіки серед можливих сценаріїв відновлення української економіки після карантинних обмежень COVID-19 передбачає песимістичний сценарій за так званою L-формою, тривалість якого кілька років, найгірший і найбільш драматичний тип – депресія. Економічні втрати для глобального світу виявляться значними. Як видно з сьогоднішнього, пандемію не вдалося зупинити в 2020 році й рівень захворюваності в країнах світу восени 2021 року активно зростає, тому сподівання аналітиків на відновлення економічної та споживчої активності переносяться з II півріччя 2021 року на I півріччя 2022 року. Зрозуміло, що Україна, як мала залежна економіка, демонструватиме глибше падіння, ніж світова економіка. За 2020 рік падіння реального ВВП склало 4% ВВП, на противагу зростанню впродовж 2016–2019 років. Інфляція за індексом споживчих цін в 2020 році склала 5%, та очікується її прискорення до 7,4 % у 2021 році на фоні зміцнення курсу національної грошової одиниці.

Таблиця 1.
Прогноз окремих показників організації на 2020-2022 роки для України

Показник	Консенсус-прогноз ¹			Прогноз МВФ ¹			Прогноз Світового банку ²			Урядовий прогноз ³	ЄБРР ⁴	
	2020	2021	2022	2020	2021	2022	2020	2021	2022		2021	2022
ВВП, % реальної зміни	-4,2	4,1	3,7	-7,7	4,0	3,4	-3,5	3,8	3,0	-4,8		x
Індекс споживчих цін середній за рік	105,8	107,7	106,7	104,5	107,9	106,8	108,9	x	x	106,8	x	x
грудень до грудня попереднього року	107,0	107,4	106,6	107,7	107,2	106,0		105,0	105,0	111,6	x	x
Рівень безробіття, у % до робочої сили віком 15-70 років	9,4	9,2	8,7	10,1	8,6	8,4	x	x	x	9,4	x	x

Примітки: 1 – станом на квітень 2021 року; 2 – станом на березень 2021 року; 3 – показники, наведені в постанові КМУ від 29.03.2020 №253; 4 – станом на жовтень 2020 року

Джерело: [1, с. 29]

L-форма відновлення української економіки виглядатиме таким чином (рис. 1). З рис. 1 можна зробити висновок, що це є гостре падіння економіки, яке супроводжується повільним відновлювальним періодом.

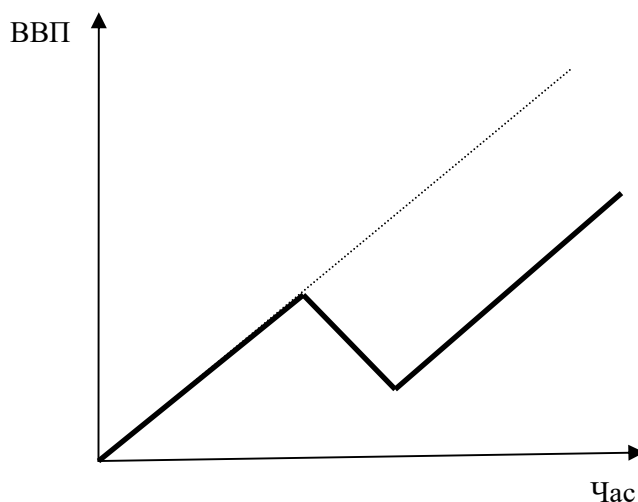

Рис. 1. L-форма відновлення світової економіки, як сценарій для України

Джерело: [18]

Багато експертів вважає, що відновлення світової економіки буде відбуватися за траєкторією U-форми, і повільне відновлення почалося вже з третього кварталу 2020 року. Деякі експерти також вважають, що відновлення економіки України відбуватиметься за U-формою, як і світової економіки (рис. 2).

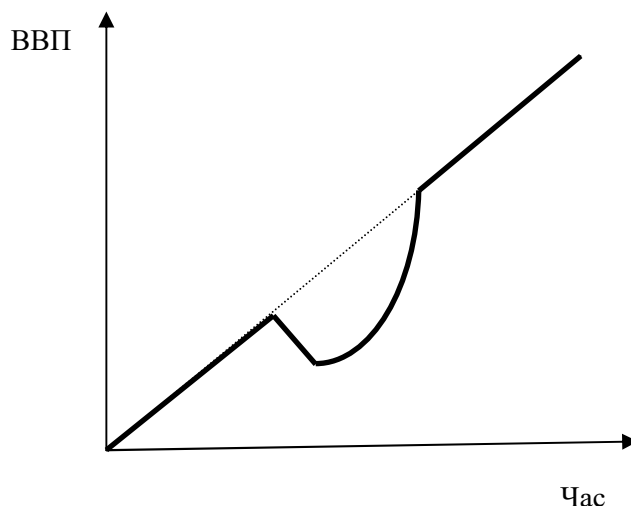

Рис. 2. U-форма відновлення світової економіки, як сценарій для України

Джерело: [18]

Кожного разу, коли економіка проходить через гострі моменти, рівні оптимізму та песимізму щодо її потенційного відновлення можуть сильно коливатися. Нинішній стан у середині пандемії не є винятком.

Сучасне економічне відновлення має чотири різні форми — L, U, W і V. Характеристики траєкторій відновлення за формами L та U подано в табл. 2.

Таблиця 2.
Форми економічного відновлення в середньострокових бізнес-циклах (сучасна інтерпретація аналітичного центру The Conference Board)

Форма відновлення	Характеристика траєкторії відновлення
L-подібна форма	Цей сценарій демонструє стрімке падіння економіки, а потім повільний період відновлення. Це часто відзначається постійним безробіттям, щоб повернутись до попередніх рівнів, потрібно кілька років.
U-подібна форма	Також називається відновленням "Nike Swoosh", у цьому сценарії економіка застоюється від кількох кварталів і до двох років, перш ніж пережить відносно здоровий підйом до попереднього піку.

Джерело: [18]

Залишається з'ясувати, чи справді це буде траєкторією, на яку розраховують в Україні. Національний Банк України визначає її як траєкторію L, інші аналітики та виконавчі директори як траєкторію U. Від адекватності прогнозу залежить й розроблення економічної політики, яка сприятиме відновленню економіки України.

Якою ж має бути сучасна економічна політика, адекватна потребам суспільства та людини з урахуванням існуючих викликів? Перш за все вона вимагає «демократичного обґрунтування» [6, с. 7] та має бути орієнтованою на парадигмальні компоненти та цілі соціально-економічного розвитку, які полягають у такому:

1. *Подолання нерівності — ключове завдання економічної політики.* Одним з наслідків глобального економічного розвитку на неоліберальних засадах за останні три десятиліття, за рахунок вибору відповідної політики, зокрема «збагачення зверху вниз», «політики жорсткої економії», є стрімке зростання нерівності. Питання нерівності загострилося й в результаті пандемії COVID-19. Як результат певних економічних теорій, збільшення розриву між дуже багатими та всіма іншими часто зображується як несподіваний результат або як компроміс, який суспільства повинні прийняти для досягнення економічного зростання. Однак останні дослідження доводять ключову причину нерівності, як результат обраної [несправедливої] політики перерозподілу. Зокрема, Джонатан Д. Острі, Пракаш Лаунгані та Ендрю Берг (2019), економісти Міжнародного Валютного Фонду, показують, що це збільшення нерівності насправді було політичним вибором, і пояснюють, яку політику країнам слід обрати, щоб досягти більш інклюзивної економіки. Згадані вчені наголошують на тому, що ступінь нерівності залежить від політики, яку вибирають уряди — наприклад, від того, чи дозволяти капіталу безперешкодно рухатися через національні кордони, скільки політики жорсткої економії вводити та на скільки дерегулювати ринки.

«Незважаючи на те, що політика безперешкодного руху капіталу, дерегуляція ринків та жорстка економія часто дають переваги зростанню, вони також є відповідальними за більшу частину зростання нерівності». — аналітично обґрунтовують економісти [19]. «Нерівність призводить до слабшої економічної результативності, — доводять дослідники, — однак існують альтернативні політики, здатні забезпечити більш інклюзивне зростання». Такими альтернативними політиками є не тільки поліпшення доступу до медичної допомоги та якісної освіти, що забезпечить «рівність доступу», «рівність стартових можливостей», важливо залучати ще й адекватну політику перерозподілу [19].

Згадані економісти МВФ, які своїми дослідженнями, до речі, змінили погляди МВФ на проблему нерівності, закликають до перерозподілу від багатих до бідних та представляють науково обґрунтовані докази того, що перерозподіл не шкодить зростанню. Навпаки, встановлено, що високий рівень нерівності шкодить економічному зростанню. У нашій країні відповідні дослідження ще потрібно провести, за умови отримання на це фінансування. На жаль, і в Україні економісти-радники звикли перед директивними органами відстоювати поняття «ефективність», «оптимізація». Однак «ефективність» означає «кожен громадянин» України — дозволимо собі повторити висловлювання Майкла Грінстоуна, економіста з Чиказького університету, який працював в адміністрації Обами. «Дані за останні півстоліття переконливо показують, що проста пропаганда ефективності не приносить кращих результатів звичайним людям. Але ця роль має реальну цінність, її, ймовірно, не виконає ніхто інший, і тому розумно відчувати певні сумніви в наслідках ослаблення уваги». — констатує Біньямін Епплбаум [12, с. 20].

2. *Економічна політика має бути політикою розвитку інноваційної економіки, цифрової економіки, політикою випереджального розвитку.* «Люди схильні вважати, що технології можуть самі собою покращувати виробництво і підвищувати якість життя, знижувати собівартість продукції, створювати цінності, об'єднувати суспільство. Однак піввікова практика їх застосування показала абсолютно інший результат. З'ясувалося, що поширення технологій — процес аж ніяк не безкоштовний, а глибокий вплив, який вони чинять на суспільство, набагато складніший, ніж люди можуть собі уявити. Це не тільки підвищення ефективності виробництва. Вплив технологій простягається далеко за його межі, розхитуючи структуру суспільного поділу праці і розподілу» [5, с. 13]. «Цифрова економіка — це нова форма економічного і соціального розвитку». «Цифрова економіка — це тактика ведення народного господарства, де оцифровані знання та інформація — ключовий виробничий фактор, сучасні інформаційні мережі — носій інформації, а інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) — рухома сила продуктивності і оптимізації структури економіки» [5, с. 21]. Цифровізація — це етап та процес переходу на цифрові технології. За оцінками експертів, частка цифрової економіки у ВВП найбільш інноваційних країн світу у 2030-ті роки досягне 50–60%. За оцінками Українського інституту майбутнього, в Україні частка цифрової економіки у ВВП може бути досягнута на рівні 65% ВВП, за умови реалізації сценарію випереджального розвитку процесів цифровізації [7].

3. *Розвиток захищеності зайнятості та відхід від моделі дешевої робочої сили* — ще одне з найважливіших завдань економічної політики. За експертними оцінками, економічна політика та програми регіонального розвитку «мають підтримувати зростання продуктивності і технологічну модернізацію робочих місць, пред'являючи підвищені вимоги роботодавцям». За цих умов праця стає безпечнішою, приносить більше задоволення і краще винагороджується саме тоді, коли на зміну непродуктивним робочим місцям приходять більш продуктивні. Конструктивним у цьому аспекті в країнах Північної Європи є егалітаризм у сфері заробітної плати, який сприяв зростанню продуктивності, зробив низькопродуктивну працю нерентабельною і створив стимули для інвестування в капітал, що підвищує продуктивність. Цей [егалітарний] підхід може бути застосований і в Україні для подолання проблеми хронічно низькооплачуваної праці та низької її продуктивності. Егалітарний підхід в оплаті праці не допускає колосальної нерівності, навіть за рахунок введення прогресивної шкали оподаткування доходів. Водночас, суспільство цінує професії, які роблять внесок у «м'які інвестиції» — інвестиції в майбутнє: освіту, медицину, сприяння рівності стартових можливостей. Для прикладу, продуктивність учителя літератури та мистецтва оцінюється суб'єктивно: скоріше за все, ця професія не буде створювати продукт в цифровій економіці з високою доданою вартістю, однак таку роботу не можна вважати не продуктивною, оскільки це внесок в цивілізаційний розвиток та цінності, прямий і опосередкований вплив на освіту — розвиток культурної особистості, яка може створювати продукти з високою часткою доданої вартості. «Конкретно це означає реальне підвищення мінімальної заробітної плати і прийняття жорстких і строго дотримуваних норм, що регулюють трудові відносини» [6, с. 5–9].

4. *Людиноцентрична соціально-економічна політика.* У центрі уваги економічної політики в постпандемічний період будуть інтереси людини. Реформи повинні бути спрямовані на створення більш якісних робочих місць, заходи політики мають посилювати позиції робочих місць. Необхідно розвивати заходи соціального захисту та соціального страхування, особливо для зайнятих на відрядних роботах та в неформальній сфері, на цифрових платформах. Важливими є інвестиції в жінок і молодь, удосконалення освіти і професійної підготовки для розширення можливостей. Необхідно удосконалювати системи прогресивного оподаткування для скорочення нерівності доходів; нарощувати інвестиції в цифрову інфраструктуру та зелені технології, відмовлятися від вуглецевої економіки; збільшувати підтримку систем охорони здоров'я та догляду за дітьми, що підтверджує в своїх публікаціях директор-розпорядник МВФ К. Георгієва [3].

5. *Стимулювання економіки з боку попиту,* що означає «створення економіки, яка характеризується тиском з боку зростання динамічного попиту» [3, 6, 17]. Це створить можливості продуктивним суб'єктам бізнесу створювати нові робочі місця — робочі місця з технологічною модернізацією. Експерти МВФ фактично закликають до макроекономічної політики за кейнсіанськими рецептами, однак до осучасненого її варіанту, яка не вестиме до «перегріву» економіки. Як результат, економічне зростання відбувається за рахунок формування

випереджального попиту, який створює потреби, а бізнес має стимули для продуктивної діяльності щодо задоволення цих випереджальних виробничих потреб. Калібрування фіскальної та монетарної політик у цьому випадку є супутнім завданням. Тобто, попит має завжди дещо випереджати можливості економіки, з тим, щоб компанії мали стимули для розширення продуктивної діяльності, залучення трудових ресурсів, модернізації робочих місць, тим самим розширювати продуктивність.

6. *Осучаснення робочих місць* — зниження витрат, пов'язаних з відмовою від поганої роботи для роботи кращої. Мова йде про створення інструментів підтримки найбідніших людей, таких, що виконують фізичну роботу, або роботу, що технологічно застаріває. За цих умов можна використовувати методи підтримки, такі як прямі та безумовні виплати, а саме базовий дохід, та від'ємний прибутковий податок. Працівники з низькими доходами не можуть гнучко реагувати на пропозиції на ринку праці, пов'язані зі зміною роботи з гіршої на кращу, оскільки вони не мають заощаджень і тому мають низьку схильність до зміни роботи. Держава має це врахувати та стимулювати витрати на підвищення та перекваліфікацію працівників, формувати законодавче та інституціональне поле для використання сучасних економічних інструментів скорочення бідності, подолання нерівності та перерозподільної політики в умовах цифрової економіки. Новим інструментом для забезпечення таких цілей економічної політики має стати безумовний базовий дохід (ББД). Такі форми підтримки стимулюватимуть сукупний динамічний попит, тим самим створюватимуть стимули для бізнесу для підвищення продуктивності його діяльності.

7. *Реформа податкової системи, яка стимулює високоякісну роботу*. Це означає перенесення податків з робочої сили, з метою стимулювання переходу на іншу роботу, на капітал. Втрата податкових надходжень у сучасній економіці повинна компенсуватися за рахунок інших джерел. Чи підходить для реалій України податок на капітал, що накладається на чисту вартість власності, ще потрібно буде з'ясувати. У розвинених країнах він вважається таким, що більше прийнятний для продуктивності, ніж інші податки на капітал.

8. *Орієнтиром економічної політики має буде досягнення цілей низьковуглецевої економіки*, що означає введення податків на викиди вуглецю (так звані «вуглецеві дивіденди», «вуглецеві чеки»), щоб перерозподілити робочу силу в бік зеленої економіки.

9. *Вирівнювання умов у міжнародній конкуренції між транснаціональними корпораціями та національними фірмами, які є роботодавцями*. Ця рекомендація має супроводжуватися більшими повноваженнями для держави в оподаткуванні капіталу.

10. *Управляти економікою більш активно, з більш стратегічним підходом, ніж раніше*. Це і обов'язок, і відповідальність уряду зайняти більш активну та стратегічну позицію в економіці. Україні потрібне «відновлення, однак краще». Водночас, в управлінні економікою затребуваною є організація перерозподілу ресурсів на користь тих видів діяльності, які є безпечнішими у відношенні до COVID, екологічно чистими і продуктивнішими.

11. *Реформа фінансових систем і податкових правил*. Пошук моделей оподаткування, які стимулюють зростання продуктивності та розподіляють ризики між робітниками та інвесторами, зокрема пільги для розширення фінансування за рахунок акціонерного капіталу. Створення умов для використання переваг міжнародної податкової конкуренції. У західних моделях пропонується перетворювати пільгові кредити, які отримують суб'єкти бізнесу під час пандемії, на торгуємі частки участі в капіталі.

12. *Стимулювання регіонального розподілу робочих місць з високою часткою доданої вартості*. Метою політики повинно стати створення стимулів в усіх регіонах України для формування критичної маси високооплачуваних робочих місць, розвиток smart-спеціалізації регіонів. Це вимагатиме інвестицій в інфраструктуру розвитку міст, що робитиме їх привабливими для життя громадян. Ці стимули мають суміщатися з доступністю фінансування для нових підприємств в регіонах та містах, які зазнали впливу кризи. Дистанційні формати зайнятості дають багатообіцяючу можливість використовувати податкові та законодавчі стимули для переведення робочих місць з великих міст у менші, що потребують цих робочих місць [6, с. 9–10].

13. *Відмова від політики жорсткої економії, використання її з обережністю в цілях економічного зростання*. Стало очевидним, що попередні рецепти економіки, зокрема пов'язані з політикою жорсткої економії і скороченням бюджетних дефіцитів за рахунок зменшення соціальних видатків, виявилися недовірними в сучасних умовах. Для порятунку економіки країна може миритися з бюджетним дефіцитом і відмовлятися від бюджетних обмежень з метою забезпечення доходів фізичних осіб та ліквідності компаній.

Базова рекомендація в цьому питанні, яка, на наш погляд, може спрацювати в Україні — це стимулювання динамічного попиту, а це значить зростання доходів споживачів, що, відповідно, створює стимули для розвитку внутрішнього ринку в ситуації колосального скорочення зовнішнього попиту на продукцію окремих експортоорієнтованих галузей. В Україні, на жаль, через бюджетні обмеження не вдавалося до розроблення систем субсидування заробітної плати європейського типу через вузькі бюджетні можливості (приклад Великобританії). У США допустили можливість втрати робочих місць, але при цьому стрімко збільшили виплати з безробіття. У розвинених країнах реалізувалися щедрі програми кредитування бізнесу, при чому банки звільнялися від кредитного ризику за рахунок державних гарантій [20].

14. *Економічний патерналізм держави в цілях економічної безпеки та національної безпеки загалом* [15, 16, 21]. Ключові функції та роль держави трансформувалися: держава знову опинилася в центрі уваги. Не тільки кількісні, а й якісні зміни від збільшення присутності держави в економіці можна побачити через прийняття державою на себе ризиків, які раніше брав на себе приватний сектор. Таким чином, держава знову виявила патерналістичну функцію, яка була сприйнята громадянами і бізнесом, як належна, і не розглядалася з неоліберальних позицій, як посягання держави на свободу ринку. Патерналістська допомога уряду виступає у формі фінансової допомоги бізнесу та безоплатних соціальних послуг. До роботодавців, однак, за

рекомендаціями з позиції подолання бідності та зменшення нерівності вимагається виставляти вищі вимоги щодо якості і високотехнологічності робочих місць, щоб забезпечувати інклюзію робітників і працівників у модель нової економіки, що все більше проникає в соціальне та економічне життя — в цифрову економіку, тим самим випереджальними темпами створювати «подушку» для мінімізації наслідків її потенційних викликів.

15. *Повернення до планування в економіці.* Революційно щодо поглядів, однак постає питання про те, «наскільки держави готові повернутися до планування — застосувати втручання для цілеспрямованого формування економіки протягом часу. Наявність політичної цілі — чи то буде перерозподіл між секторами, регіональна конвергенція або концепція «відновлювати, однак краще» — передбачає деяку впевненість у здатності держави координувати і направляти поведінку приватного сектору, а також здатність призначити бажаний кінцевий пункт» [12–14].

На думку М. Сандбу, «окремі ознаки вказують на те, що планування повертається» [6]. До них він відносить прагнення політичних діячів до оптимізації економіки під тиском зміни клімату, геополітичних потрясінь, стрімких технологічних перетворень, а останнім часом і пандемії, при чому неоліберальна функція держави щодо створення умов для вивільнення «тваринного духу» (animal spirit) приватного сектору нівелюється. «Ще до настання пандемії COVID-19 намітилася схильність рекомендацій у сфері економіки і економічної політики до більш активного втручання з метою оптимізації економіки» [6].

16. *Ціннісно-орієнтована економіка — нова модель економічного розвитку та зростання.* Глобальна економіка є нестійкою: вона піддається соціальній, екологічній і навіть ідеологічній кризі. Варто підтримати таку позицією Крісталини Георгієвої: «Однак ми не можемо — і не повинні — повертатися до вчорашньої економіки з її повільним зростанням, низькою продуктивністю, високою нерівністю і наростаючою кліматичною кризою. Ми повинні вирішити для себе, що в майбутньому ми будемо діяти інакше. Перед нами стоять два масштабні і невідкладні завдання: боротися з найважчою економічною кризою з часів Великої депресії і почати будівництво більш зеленого, більш інклюзивного та більш динамічного світу» [3, с.10]. К. Георгієва фактично закладає не те, щоб нові, але нагальні та затребувані суспільством принципи побудови нової постпандемічної парадигми розвитку. Ці принципи, на нашу думку, також можуть стати дороговказом для формування ціннісно-орієнтованої моделі розвитку, що забезпечує добробут для всіх. Це є затребуваним й для народу України. «Важлива мета полягає в створенні більш досконалої економіки на благо всіх. — зазначає генеральний директор МВФ і продовжує. — Зазначу деякі з основних пріоритетів для досягнення цієї мети: інвестиції в потреби жінок і молоді та в програми освіти та підготовки кадрів, які дадуть змогу відкрити нові можливості та підвищити продуктивність» [3, с.10]. Політичний лідер і фінансист назвала це «заходами політики в інтересах людей» [3, с.10]. Отже, вочевидь, модель людиноцентричної парадигми розвитку формується й на глобальному рівні, як тренд, затребуваний часом і релевантний рівню розвитку людської цивілізації, коли економіка перетворюється з сумної науки (dismal science) на інструмент, який може зробити життя людей кращим, де «ефективність — це кожна людина» [3].

17. *Модель інклюзивної економіки, що передбачає гендерну рівність.* За умов пандемії експерти наголошують на тому, що виникла загроза для десятиліть прогресу в сфері гендерної рівності. Затребуваними стають рішучі заходи у відповідь на основі продуманої економічної та соціальної політики й надійних даних. Наприклад, бюджетні асигнування на підтримку догляду за дітьми дають більшій кількості жінок можливість працювати. Розширення доступу до фінансових послуг, дешеві мікрокредити, допомогли б жінкам легше справлятися з наслідками шоків і використовувати можливості для підприємництва. МВФ підтримує державні члени в проведенні дієвої бюджетно-податкової політики з урахуванням гендерних факторів, включаючи *гендерне бюджетування*. Необхідні законодавчі ініціативи щодо рівної оплати праці чоловіків і жінок, взаємодії з громадянським суспільством. Провідна роль у гендерному бюджетуванні повинна бути закріплена за Міністерством фінансів (наприклад, як в Канаді). Дослідження МВФ показують, що прискорене зміцнення гендерної рівності може докорінно змінити ситуацію в світовому масштабі. В Україні такі дослідження, на жаль, не проводяться, однак, як доведено зарубіжними аналітиками, у країнах з найбільш серйозною нерівністю усунення гендерного розриву може збільшити ВВП в середньому на 35 %. Для досягнення цієї цілі експерти в умовах пандемії рекомендують створювати програми підтримки жінок і молоді, оскільки ці групи найбільше підпадають під негативний вплив економічних потрясінь та є найбільш вразливими [6, с. 5–9].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, відбувається докорінне перетворення економіки та економічної політики в умовах пандемії. Вочевидь, багаті країни у порівнянні з бідними більше підготовлені до пандемічної трансформації економіки, яка матиме невідворотні наслідки для моделей економічного розвитку, моделей поведінки бізнесу, роботодавців та робітників, споживачів, переосмислення ролі та функцій сучасної держави.

Вимога часу — парадигмальний підхід до постпандемічної економіки. У цій системі координат в Україні потрібно формувати інклюзивну ціннісно-орієнтовану економіку й розробляти релевантну їй економічну політику: сприяти заходам скорочення нерівності; уряду діяти на основі принципів «відновлювати, але краще», «ефективність – це кожна людина», впроваджувати новітні системи підтримки доходів громадян відповідно до рівня складності існуючих проблем у суспільстві, забезпечувати адекватний перерозподіл. З цих важливих напрямів та цілей наша країна випадає в порівнянні з розвиненими країнами й навіть з країнами, що розвиваються. Забезпечення рівності стартових можливостей має реалізовуватися через релевантні політичні ініціативи, орієнтовані на потреби людей. Усе це в сукупності може сприяти підвищенню продуктивності економіки та її розвитку.

Список літератури.

1. Вплив COVID-19 на економіку і суспільство країни: Підсумки 2020 року та виклики і загрози постпандемічного розвитку. Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування. Квітень 2021. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Konsensus-prognoz>.
2. Геєць В. М. Феномен нестабільності — виклик економічного розвитку. НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ: Академперіодика, 2020. 456 с.
3. Георгиева К. Откровенный разговор: к прошлому возврата нет. Инвестиции в меры политики на благо людей помогут создать более совершенную экономику для мира после кризиса. *Финансы и развитие. Прекрасный новый мир. Будущее рабочих мест и возможностей*. Международный валютный фонд. Декабрь 2005 года. С. 22–25.
4. Зайцев Ю. К., Москаленко О. М. Сучасна політична економія як теоретична основа економічного розвитку суспільства : у 2 кн. Кн. II. Сучасна політична економія як методологічна парадигма економічної політики розвитку у глобалізованому суспільстві: монографія. Київ: КНЕУ, 2020. 251 с.
5. Ма Хаутен, Мэн Чжаоли, Ян Дели, Ван Хуалей. Цифровая трансформация Китая. Опыт преобразования инфраструктуры национальной экономики /; Пер. с кит. М.: Интеллектуальная литература, 2019. 250 с.
6. Сандбу М. Прекрасный новый мир после пандемии. Решения, принимаемые директивными органами в период текущих потрясений, способны задать очертания экономики на десятилетия вперед. *Финансы и развитие. Прекрасный новый мир. Будущее рабочих мест и возможностей*. Международный валютный фонд. Декабрь 2020 года. С. 5–9.
7. Україна 2030Е — країна з розвинутою цифровою економікою. Український інститут майбутнього. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html>.
8. Україна у 2020–2021 роках: Наслідки пандемії. Консенсус-прогноз №51. Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства. Київ 2020. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Konsensus-prognoz>.
9. Шарма, Р. Прорывные экономики. В поисках следующего экономического чуда; пер. с англ. О. Медведь. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. 352 с.
10. Шваб, К., Дэвис Н. Технологии Четвертой промышленной революции : [перевод с английского]. М.: Эксмо, 2018. 320 с. : ил. (Top Business Awards).
11. Шмидт, Э. Новый цифровой мир. Как технологии меняют жизнь людей, модели бизнеса и понятие государств / Эрик Шмидт, Джаред Коэн ; пер. с англ. Сергея Филина. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. 368 с.
12. Эпплбаум Б. Вопросы распределения. Экономическая наука не может игнорировать проблемы распределения — одно из направлений движения к созданию пространства для идей из других дисциплин. *Финансы и развитие. Будущее рабочих мест и возможностей*. Международный валютный фонд. Декабрь 2020 года. URL: <https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/fandd/2020/12/pdf/appelbaum.pdf>
13. Bénassy-Quéré A., di Mauro B. W. Europe in the time of Covid-19: A new crash test and a new opportunity. 26 May 2020. URL: <https://voxeu.org/article/europe-time-covid-19-new-crash-test-and-new-opportunity>.
14. de Bolle M., Obstfeld M., Posen A.S. Economic Policy for a Pandemic Age: How the World Must Prepare / Peterson Institute for International Economics (PIIE). Briefing 21-2. April 2021. URL: <https://www.piie.com/sites/default/files/documents/piieb21-2.pdf>.
15. Economic policy under the pandemic: A European perspective / John Hassler, Per Krusell, Morten Ravn, Kjetil Storesletten. *VOXEU*. CEPR. 07 July 2020. URL: <https://voxeu.org/article/economic-policy-under-pandemic-european-perspective>.
16. Economic policy priorities for a post-pandemic recovery. Press Releases 22-02-2021. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20210219IPR98206/economic-policy-priorities-for-a-post-pandemic-recovery>.
17. Filipenko A. S., Moskalenko O.M., Zaitsev Yu. K. (eds.) (2021). Productivity of Contemporary Economies: Theory and Evidence, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholar Publishing, 285 p.
18. Ghosh I. The Shape of Economic Recovery, According to CEOs / World Economic Forum. 22 September 2020. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/09/covid19-recovery-shape-economy-ceo/> (date of access 12.10.2021).
19. Ostry J. D., Loungani P., Berg A. Confronting Inequality: How Societies Can Choose Inclusive Growth. New York: Columbia University Press. 192 pages. URL: <http://cup.columbia.edu/book/confronting-inequality/9780231174695>.
20. Policy Responses to Covid-19. IMF. Policy Tracker. <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19>.
21. Salmon F., Ro S. The post-pandemic economy has already arrived. *Economy & Business*. Aug 5, 2021 Aug 5, 2021. Axios. URL: <https://www.axios.com/post-pandemic-economy-has-arrived-61437db6-f504-4969-80dd-b015bbb55b83.html>.

References.

1. Department of Strategic Planning and Macroeconomic Forecasting (2021), “Impact of COVID-19 on the country's economy and society: Results of 2020 and challenges and threats of post-pandemic development”, available at: <https://vov.me.gov.ua/Dotsuments/List?lang=uk-UA&tag=Konsensus-prognoz> (Accessed 12 October 2021).

2. Heiets', V. M. (2020), *Fenomen nestabil'nosti — vyklyk ekonomichnoho rozvytku* [The phenomenon of instability — a challenge to economic development], 1st ed, Akadempriodyka, Kyiv, Ukraine.
3. Georgieva, K. (2020), “Frank talk: there is no return to the past. Investing in Policies That Benefit People Will Help Create a Better Economy for the Post-Crisis World”, *Finansyi i rozvittie*, vol. 12, pp. 22–25.
4. Zaitsev, Yu. K. and Moskalenko, O. M. (2020), *Suchasna politychna ekonomia iak teoretychna osnova ekonomichnoho rozvytku suspil'stva, Book II, Suchasna politychna ekonomia iak metodolohichna paradyhma ekonomichnoi polityky rozvytku u hlobalizovanomu suspil'stvi* [Modern political economy as a theoretical basis of economic development of the society, Book II, Modern political economy as a methodological paradigm of economic development policy in a globalized society], KNEU, Kyiv, Ukraine.
5. Hauten, M., Chzhaoli, M., Deli, Y. and Hualey, V. (2019), *Tsifrovaya transformatsiya Kitaya. Opyit preobrazovaniya infrastrukturyi natsionalnoy ekonomiki* [China's Digital Transformation. Experience of transforming the infrastructure of the national economy], Intelktualnaya literatura, Moscow, Russia.
6. Sandbu, M. (2020), “Brave new world after the pandemic. Decisions taken by policymakers during the current turmoil can shape the economy for decades to come”, *Finansyi i rozvittie*, vol.12, pp. 5–9.
7. Ukrainian Institute of the Future (2020), “Ukraine 2030E is a country with a developed digital economy”, available at: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (Accessed 12 September 2021).
8. Department of Strategic Planning and Macroeconomic Forecasting at the Ministry of Economics of Ukraine (2020), “Ukraine in 2020-2021: Consequences of the pandemic, Consensus forecast №51”, available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Konsensus-prognoz> (Accessed 10 September 2021).
9. Sharma, R. (2013), *Proryvnye jekonomiki. V poiskah sledujushhego jekonomicheskogo chuda* [Breakthrough economics. In search of the next economic miracle], Mann, Ivanov i Ferber, Moscow, Russia.
10. Shwab, K. and Devis N. (2018), *Tehnologii Chetvertoj promyshlennoj revoljucii* [Technologies of the Fourth Industrial Revolution], Eksmo, Moscow, Russia.
11. Schmidt, E. and Cohen, J. (2013), *Novyj cifrovoj mir. Kak tehnologii menjajut zhizn' ljudej, modeli biznesa i ponjatje gosudarstv* [The New Digital Age: Reshaping the Future of People, Nations and Business], Mann, Ivanov i Ferber, Moscow, Russia.
12. Applebaum, B. (2020), “ Distribution issues. Economics cannot ignore distributional problems - one of the directions of the movement towards creating space for ideas from other disciplines”, *Finansyi i rozvittie*, vol. 12, available at: <https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/fandd/2020/12/pdf/appelbaum.pdf> (Accessed 12 September 2021).
13. Bénassy-Quéré, A. and di Mauro, B. W. (2020), “Europe in the time of Covid-19: A new crash test and a new opportunity”, *VoxEU CEPR*, vol. 26 May 2020, available at: <https://voxeu.org/article/europe-time-covid-19-new-crash-test-and-new-opportunity> (Accessed 15 September 2021).
14. de Bolle M., Obstfeld M. and Posen A.S. (2021), “Economic Policy for a Pandemic Age: How the World Must Prepare”, *Briefing 21-2*, Peterson Institute for International Economics (PIIE), available at: <https://www.piie.com/sites/default/files/documents/piieb21-2.pdf> (Accessed 18 September 2021).
15. Hassler, J., Krusell, P., Ravn, M. and Storesletten, K. (2020), “Economic policy under the pandemic: A European perspective”, *VOXEU CEPR*, no. 07 July, available at: <https://voxeu.org/article/economic-policy-under-pandemic-european-perspective> (Accessed 18 September 2021).
16. European Parliament (2021), “Economic policy priorities for a post-pandemic recovery”, *Press Releases 22-02-2021*, available at: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20210219IPR98206/economic-policy-priorities-for-a-post-pandemic-recovery> (Accessed 18 October 2021).
17. Filipenko, A. S., Moskalenko, O.M. and Zaitsev, Yu. K. (2021), *Productivity of Contemporary Economies: Theory and Evidence*, Cambridge Scholar Publishing, Newcastle upon Tyne, UK.
18. Ghosh I. (2020), “The Shape of Economic Recovery, According to CEOs”, *World Economic Forum*, vol. 22 September 2020, available at: <https://www.weforum.org/agenda/2020/09/covid19-recovery-shape-economy-ceo/> (Accessed 12 October 2021).
19. Ostry, J. D., Loungani, P. and Berg, A. (2019), *Confronting Inequality: How Societies Can Choose Inclusive Growth*, Columbia University Press, New York, The USA.
20. International Monetary Fund (2021), “Policy Responses to Covid-19. Policy Tracker”, available at: <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19> (Accessed 18 October 2021).
21. Salmon, F., Ro, S. (2021), “The post-pandemic economy has already arrived”, *Axios - Economy & Business*, no. Aug 5, available at: <https://www.axios.com/post-pandemic-economy-has-arrived-61437db6-f504-4969-80dd-b015bbb55b83.html> (Accessed 20 October 2021).

Стаття надійшла до редакції 20.10.2021 р.